

dr Branka Radović

MOŽDA SPAVA, solo kantata za mecosopran i kamerni orkestar Rajka Maksimovića na stihove Vladislava Petkovića Disa

Prvobitna verzija koja nosi posvetu Aleksandri Ivanović izvedena je 1993 godine, a zatim su usledile verzije sa flautom i gudačkim kvartetom i treća verzija je sa glasom i klavirom. Godine su 1992, 2005. i 2012. Nove verzije su rezultat prilagodjavanja autora izvodjačima i mogućnostima lakše komunikacije sa slušaocima. Na partituri sa orkestrom stoji godina 1992. Prvo izvođenje sa Aleksandrom Ivanović bilo je 1993. godine.

To je najizvođenija kompozicija Rajka Maksimovića, što svakako zaslužuje poseban osvrt i i istraživanje. Jedan od razloga je svakako je izvođačka raskoš, kompatibilnost, kao i muzički jezik koji je pojednostavljenog, komunikativan i neosporno slušljiv i slušljivo prihvatljiv i od strane izvođača i od strane šireg auditorijuma. Po pitanju stilske provenijencije, Maksimovićev jezik u ovome delu, shodno poeziji koju koristi, prevashodno je lirski, što se ne odnosi i na centralni opus autora koji je epske i narativne orijentacije u žanru velikih impozantnih i maestoznih oratorijskih, vokalno-instrumentalnih formi. Mada i u ovim delima postoje značajni odlomci i numere lirskog karaktera, ipak lirski karakter nije preovlađujući.

Disova pesma, jedna od najlepših lirskih i ljubavnih u celokupnoj srpskoj poeziji, pisana je kao „muška“ pesma i posvećena je ženi. Polno pomerajući diskurs, kod Maksimovića je pevanje ženskog glasa svakako unelo neko dvojstvo muško-ženskog rodnog faktora, pa se ne zna da li žena peva ženi ili samo žensko pevanje postaje polno i rodno neodređeno kao što su neodređene mnoge kvalifikacije u stihovima.

Ispevana u trinaestercu, Disova pesma je sporog i monotonog tempa, laganog toka misli i slika, izvanredne muzikalnosti. Neodređenost postoji već u samom naslovu pesme. Njen naslov nije „Da li spava“, „Je li u snu“, već „Možda spava“, a samim tim i možda živi, možda je samo dosanjana i u snena, možda ima tračak nade da je realna. Ona je sva u transcidentalnoj ljubavi, u zaboravu-nezaboravu u neodređenosti na šta upućuju brojne kvalifikacije -„nisam znao“ „neke oči“, „nečije nebo“.

Maksimovićeva kompozicija sadrži osam strofa, a Disova pesma devet i svaka ima svoje muzičko zaokruženje na način osam stavova, odseka, delova. Moguće ih je izvoditi pojedinačno, samo VIII, ili V,Vi,VII i VIII zajedno, kao i u nekoj drugačijoj kombinaciji. Stavovi su unutrašnje zaokruženi , a

nekoliko kružećih motiva, nalik lajtmotivima homogenizuje muzički materijal na planu spoljašnje forme.

Prve četiri strofe pesme sadrže san i javu, krik budjenja i prizivanje prošlosti. Sam početak pesme „Zaboravio sam jutros pesmu jednu ja“ govori o muškom identitetu koju peva ženski glas. Neobični akcent Disa u poetskom stihu (on ne kaže prozno i banalno “Ja sam zaboravio jutros jednu pesmu“ što bi bilo u duhu srpskog jezika) već okreće rečenicu stavljajući njeno težište na kraju, kao da je u pitanju neki strani jezik, možda francuski ili nemački. Pretočena poetska strofa u Andante sostenuto prvog stava, iskazuje se melodijom koja u svom prvom delu ima mali pokret silabičnog karaktera posle koga sledi duga držana nota na kraju rečenice, analožno poetskoj. Tihi preplet imitacija u flauti i gudačima dodaće harfa što doprinosi „francuskom“ zvuk orkestra. Tonalno, prozračno, filigranski protiče sa pojavom jednog od kružećih motiva i orkestarskih situacija koje će se više puta ponoviti tokom dela.

Drugi stav istog tempa i takta, a započinje ga solo glas u promenjenoj fakturi gudača ravnomernog ritmičkog osminskog pokreta, dok se vokalna linija i dalje kreće oko tonova „e“ i“ a“. Modulatorni srednji deo nastavlja se u dihotomiji sunca i tamne noći kadencirajući sa flautom i klarinetom.

III stav Larghetto

Ako su prva dva stava protekla u snovima, snenosti i sanjanju, onda je treći budjenje u realnosti. Skok oktave na početku vokalne linije trgne slušaoca, a posle krika budjenja slede neizvesnosti: „oči neke“, „nebo nečije“, „neko lice“ „ne znam kakvo“ na šta se nadovezuje misao na prošlost i stare dane. Hromatizovana linija sa skokom na početku zaključuje kadencom i koronom ovaj stav (deo). Sledi kratak instrumentalni interludijum građen od kružećeg motiva sa početka kompozicije, „motiva zaborava“. Ovih sedam taktova, kako stoji u partituri, mogu se „po potrebi izostaviti“.

Četvrti stav je u istom tempu i izvlači materijal iz prethodnog interludijuma, odnosno iz „motiva zaborava“ koji provejava i u vokalnoj i u flautskoj deonici. Ceo stav dolazi do prve kulminacije, appassionato na tekstu „Moja duša van mene“ i kadencira umirujuće „ne sećam se ničeg više ni očiju tih“, na izgubljenom i ostavljenom tonu „d“ u violinama dok „motiv zaborava“ u flautama i klarinetima zaokružuje ceo veći deo kompozicije od prve četiri strofe i stava.

Sledi V stav, Adagio espressivo koji u nekoliko taktova instrumentalnog uvoda postavlja kratko pitanje, motiv sa skokom i razrešenjem javlja se u gudačima i ponavlja u klarinetu i flauti.

Postavlja pitanje u deset taktova uvoda. On je sav od slutnje. Zapitani motiv iz instrumentalnog početka sad je dramatico u stalnim krešendima i dekrešendima, kao da slutnja nabija intenzitet u duši i srcu. U nekoliko završnih, kadencirajućih taktova nastupa reminiscencija na početak stava i njegova kadenca na **de**.

VI stav ima uvod koji je čisto instrumentalni, sa harfom i violinama con sordino koji donose tematski materijal sa početka kompozicije, vezujući se za „motiv zaborava“ (hromatizovane arabeske). Deonica glasa se prepliće, nadovezuje i anticipira klarinetu i flauti koji u dijalogu ponavljaju misao iz vokalne linije. U srednjem delu stava nastaje gradacija na širokoj temi glasa i na tekstu „njene oči, njeno lice, njeno proleće“ sa kraćim orkestarskim interludijumima u kojima se „motiv zaborava“ diskretno provlači. Kadencom bez kadence u sostenuto završava se stav.

VII stav je ponovo Adagio sostenuto sa izrazitim vodjičnim odnosima, izbegnutim u prethodnim stavovima, koji zvuče modalno. Velika kulminacija sledi na kraju stava u ff u visokom registru glasa koju prate vibrafon, klarinet i flauta donoseći tekst „Njenu glavu s krunom kose i u kosi cvet“.

Poslednji, finalni VIII stav takodje je u jako laganom tempu, Grave, započinje u pijanisimu u četiri tona izrečena skoro u neverici i želji za nebudjenjem, „možda spava“. Istaknuta razvijena i hromatizovana melodija u flauti čini kontrapunkt jednostavnoj, silabičnoj vokalnoj liniji svedenoj na male pomake u nekoliko tonova. Slika „iluziju izvan života“. Dok flauta i klarinet dijalogiziraju na instrumentalnoj melodiji, vokalna linija vodi ka kulminaciji i razvija se do najvišeg registra u promenjenom taktu od 5/4 izražavajući to nespokojstvo ali i optimizam u „možda živi“. Sve utihnjuje i smiruje se u harmonskom de molu, u pijanu. Reminiscencije na početak kompozicije promiču u duvačima, a „motiv slutnje“ iz V stava zvuči u gudačima i vokalnoj liniji.

Disova pesma ima devet strofa, Maksimovićeve kompozicija je iskoristila osam strofa. Svaka strofa je sačinjena od pet stihova, od kojih se prvi i peti ponavljaju, prvi i peti su isti, dakle postoji zaokruženje unutar strofe. To je direktno uticalo na formu stavova, odseka kompozicije, koji uvek imaju reminiscenciju na svome kraju i koji su zaokruženi sa neka dva različita odseka, tipa, **a** i **b**, iza kojih sledi reminiscencija na kraju. Muzičke rečenice su mahom nepravilne sledeći trinaestereca iz stihova. Što se zvučne slike tiče orkestar, a posebno vibrafon, harfa, flauta i klarinet veoma podsećaju na impresionističku gamu, jer njihovo razređeno stanje, nežni zvuci i umilne boje doprinose takvom utisku.

Pojednostavljen muzički jezik ima nekoliko tonalnih centara, **a** i **d** tonaliteti i minimum disonanci. Peti stav asocira na tristanovsku atmosferu i Tristanov motiv najviše po neodređenosti, zapitanosti, nerazrešavanju dileme. Vokalni jezik je rađen sa pomnom i doslovnom potrebom da se čuje i razume svaka pesnikova reč, da se prati njen tok. U tom smislu, jedno je od najdoslednijih dela u poštovanju pesničke reči u našoj literaturi. Neobična rima u samoj pesmi, na prvom, četvrtom i petom stihu, odnosno unutarnja rima na drugom i trećem praćena je tematskim materijalom u vokalnoj liniji kraćim i dužim notama, notama sa lukom, držanim tonovima, koronom.

Nezagušena, prozirna faktura orkestra ostavlja prostor vokalnoj liniji da se istakne. Kulminacione tačke odredio je sam kompozitor. U izvesnom smislu, forma kompozicije sadrži dve celine od po četiri stava koje su struktuirane u cikličnim tokovima i kružnim zasvodjenjima unutar sebe kao i na planu celovite forme. Zaokruženja unutar stavova i kružeći motivi, tonovi i tonaliteti na planu veće forme u dosluhu su i asociraju na cikličnost i ciklični oblik.

I po tempu i po intonaciji stihova, muzička kompozicija poštuje i prati Disovu pesmu, ne samo njenu sadržinu i tekst, već ritam, tempo, osnovni karakter. Tempa unutar dela su od najlaganijih, Grave i Adagio, preko Andante do Larghetto, sa samo jednim bržim stavom, Allegro moderato (VI stav) čime se u potpunosti prati snevačev lagani tempo i spora smena slika.

Kada izvođač svakoj strofi, reči i rečenici utisne „ono malo duše“ kako to čini neprevaziđena Duda Ivanović, utisak je maestralan, onda cela kompozicija podseća na „otvoreno delo“ na dovršetak kome krajnju zvučnu sliku daje sam izvođač, što verujemo da je kompozitor i sam želeo. Da se domašta, dogradi, nadgradi...da se kaže u neizricanju i nesvedočenju u „možda“ u „neke“ i „nečije“, u možda se živi ili mre, možda se sanja ili naprotiv, sve je realno, u tračku optimizma i odricanju svakog optimizma. O tračku nade za sve snevače.